

**ХАРЬЦАА ЗААСАН НЭГЖ ӨГҮҮЛБЭРИЙН ГИШҮҮДИЙГ
ХУРААХ ХЭРЭГЛҮҮР БОЛОХ НЬ**
(Англи-Монгол хэлний жишээн дээр)

Ц. Отгонсүрэн*

Академич Ш. Лувсанвандан “Монгол хэлний үгэлбэрийн доторх үгсийн харьцааг тал бүрээс нь нягтлан судлах явдал бол монгол хэлний үгэлбэрзүйг нарийвчлан судлахад онолын чухал ач холбогдолтойгоос гадна зохиох, найруулах, ялангуяа урт үгэлбэрийн бүтцэд багтсан үгсийн хоорондын харьцааг зөв тогтооход бас практикийн чухал холбогдол учиртай”¹ гэж өгүүллээ эхлүүлсэн нь ихээхэн учир холбогдолтой юм.

Тиймээс өгүүлбэрийг судлахдаа түүнийг бүрдүүлж буй гишүүд болон нэн ялангуяа тэдгээрийг хооронд нь холбож, орон байр, цаг хугацаа, учир шалтгааны зэрэг харьцаа заасан нэгжийг онцлох нь хэлний тогтолцоог судлахад нэн чухал алхам болно.

Бид энэхүү өгүүлэлдээ англи хэлний угтвар үг (Preposition), монгол хэлний дагавар үг болон тийн ялгалын нөхцөл (Postposition)-ийг «харьцаа заасан нэгж» гэсэн нэр томъёонд багтаасан агаад үүний учир нь хоёр хэлэнд ижил үүрэг гүйцэтгэдэг ч хэлний бүтцээс хамааран англи хэлний хувьд «бие даасан үг», харин монгол хэлнээ дагавар үгийг эс тооцвол «залгавар бүтээвэр» гэсэн хэлний хоёр өөр түвшний нэгжид тооцогддогтой холбоотой.

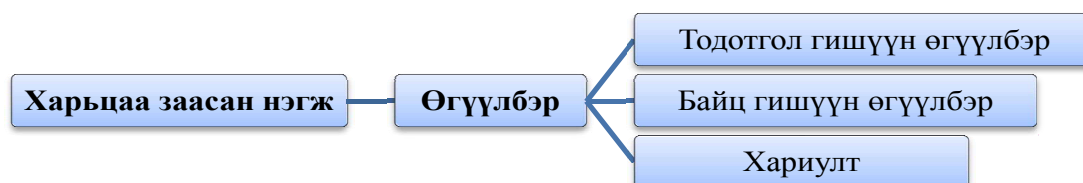
Өмнөх судалгаандаа бид англи хэлний угтвар үг дараах 5 үүргийг гүйцэтгэдэг гэж үзсэн билээ. Үүнд: 1. Угтвар үгийн үндсэн үүрэг болох өгүүлбэрийн гишүүдийг холбох буюу харьцаа заах; 2. Өгүүлбэрийн гишүүдийг хураах; 3. Өгүүлбэрийн холбоос болох; 4. Хэлц үйл үгийн нэмэлт болох; 5. Тоо хэмжээг баримжаалан заах². Харин энэ удаад дээрх үүргүүдээс **өгүүлбэрийн гишүүдийг хураах** үүргийг онцлон, гүнзгийрүүлэн судалж, англи-монгол хоёр хэлэнд ижил төсөөтэй хийгээд ялгаатай шинжийг тодруулахыг зорьлоо.

Гэхдээ бид судалгааны ажлаа ахиулан нягталснаар энэхүү үүрэг нь гишүүн өгүүлбэрийг бус өгүүлбэр (clause)-ийн гишүүдийг хураадаг гэж үзэхэд хүргэж байна.

Өгүүлбэр дэх харьцаа заасан нэгж гэдэг нь «НЭР+НЭР», «НЭР+ҮЙЛ»-ийн харьцааг заадаг бөгөөд үндсэндээ хоёр дахь харьцаан дээр тулгуурлан бид тухайн харьцаа заасан нэгжээр гишүүн өгүүлбэрийн гишүүдийг хураах боломжтой хэмээн үзэж байна. Аль ч хэлэнд өгүүлбэрийг хураах нь хэлний хэмнэх зарчмын үүднээс авч үзвэл байвал зохих үзэгдлийн нэг. Гагцхүү ямар өгүүлбэрийг, бас аль гишүүнийг хураах вэ гэдэг асуудал л хэл хэлэнд бага сага зөрүүтэй байдаг.

Нэг. Англи хэл

Англи хэлний хувьд тодотгол гишүүн өгүүлбэр (Adjective/Relative Clause), байц гишүүн өгүүлбэр (Adverbial Clause) болон өгүүлбэрзүйн онцлогоос хамааран гишүүн өгүүлбэрт тооцогдохгүй ч тусгай асуултын хариулт (Answer of Wh-question)-ыг хураах бүрэн боломжтой гэж үзэж болно.

Тодотгол гишүүн өгүүлбэр:

Англи хэлний тодотгол гишүүн өгүүлбэр гэдэг нь тухайн тодотгуулж буй нэрийн ард буюу дагуулын байранд байрлаж, тэрхүү нэр үгээ тодотгох үүрэг бүхий идэвхитэй (Active Voice) хийгээд

*МУИС-ийн ШУС-ийн ХУС-ын багш, докторант

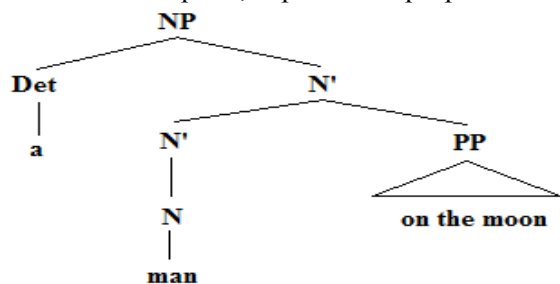
¹ -Лувсанвандан. Ш. *Монгол хэлний үгэлбэрийн доторх үгсийн харьцаа*. Бүтээлийн чуулган. VII боть. Монгол хэлний бүтээвэр, үг, үгүүлбэрийн судлал. Улаанбаатар. 2010. 216-227-р тал

² -Отгонсүрэн.Ц. *Англи хэлний угтвар үгийн бүтэц-үүргийн тогтолцоо*. МУИС. ШУС. ХУС-ын “Монгол Судлал” ЭШБичиг. Vol XXXVIII (412). Улаанбаатар. 2014. 57-66-р тал

идэвхигүй хэв (Passive Voice)-ийн өгүүлбэрүүд юм. Эдгээр тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн гишүүдийг ялангуяа бичгийн хэлэнд хураан товчлох үзэгдэл элбэг.³

- Тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийн нэмэлт (Verb Complement) нь тодотгуулж буй нэр үгийг шууд зааж байвал тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн холбох төлөөний нэр (Relative Pronoun) болон үйл үг (Verb/Predicate)-ийг бүхэлд нь хурааж болно. Жишээ1: *In Japanese, the country's name is Dai Nihon, (that means/is) **Land of Rising Sun*** [13:56]; Жишээ2: *The original religion-(which is) **shamanism** had been originated 5000-7000 years ago.* [13:122]
- Хэрвээ тухайн тодотгол гишүүн өгүүлбэр идэвхигүй хэвд байвал холбох төлөөний нэр болон гишүүн өгүүлбэрт идэвхигүй хэвийг үүсгэж буй туслах үйл үг (Auxiliary Verb) болох «TO BE»-ийг хурааж, үндсэн үйл үг (Main Verb)-ийг үлдээдэг онцлогтой. Жишээ3: *I was born in a place (which is) **called Khankhar*** [13:41]; Жишээ4: *"The Twelve Deeds of Buddha" is the translation of a Tibetan original (which was) **compiled by Ć'os-kyi 'Od-zer*** [13:178].

Дээр дурдсан аргуудаас гадна англи хэлний тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн гишүүдийг хураах бас нэгэн өвөрмөц арга байна хэмээн бид судалгааны явцад үзлээ. Англи хэлэнд нэрийн хэлхэц (Noun Phrase)-ийн ард угтварын хэлхэц (Prepositional Phrase) байрласан өгүүлбэр нэлээд тохиолддог. Жишээ5: *Nomadic people **from Siberia** began crossing the Bering Strait during the Ice Age* [13:86]. Англи хэлийг судалсан өмнөх судлаачдын бүтээлээс үзвэл дээрх өгүүлбэрийн *Nomadic people* гэх нэрийн хэлхэцийн ард байрлах **from Siberia** хэмээх угтварын хэлхэцийг бүхэлд нь арын тодотгогч (post-modifier) гэж үзсээр ирсэн. Тухайлбал Керсти Бөржарс болон Кейт Бурриж нар нэрийн хэлхэцийн арын тодотгогчийн хэдэн жишээ гаргаж, дараах загвараар задалжээ. Жишээ6: *A man on the moon*⁴.

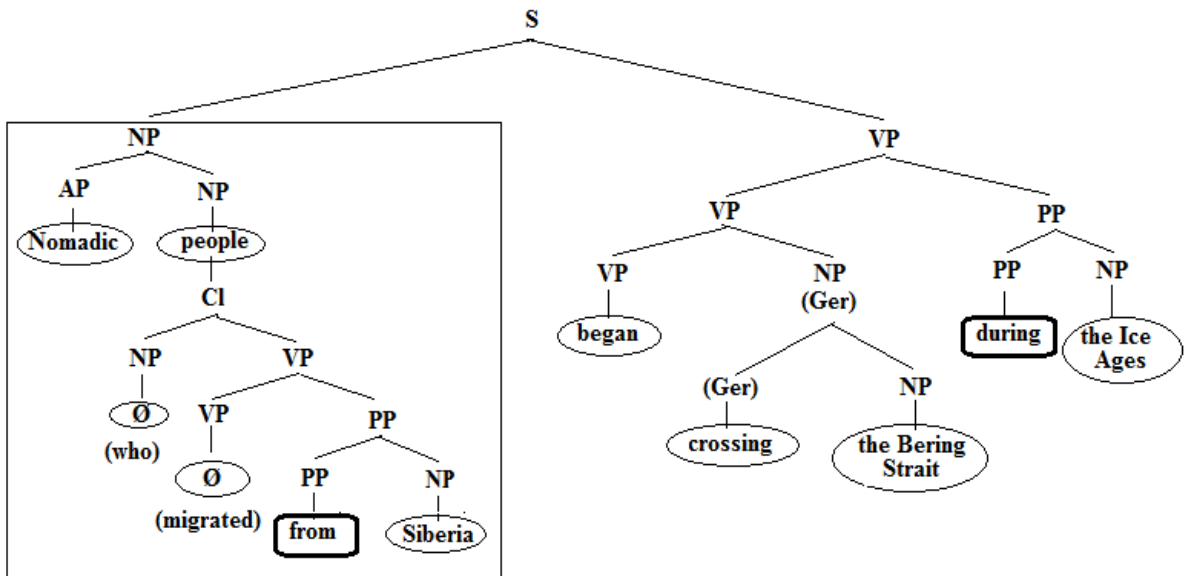

Энэ мэтчилэн угтварын хэлхэц нэрийн хэлхэцийг тодотгож буй нь гарцаагүй боловч эл үзэгдлийг хэлний тогтолцооны үүднээс дэлгэрүүлэн үзэх чухалтай мэт санагдана.

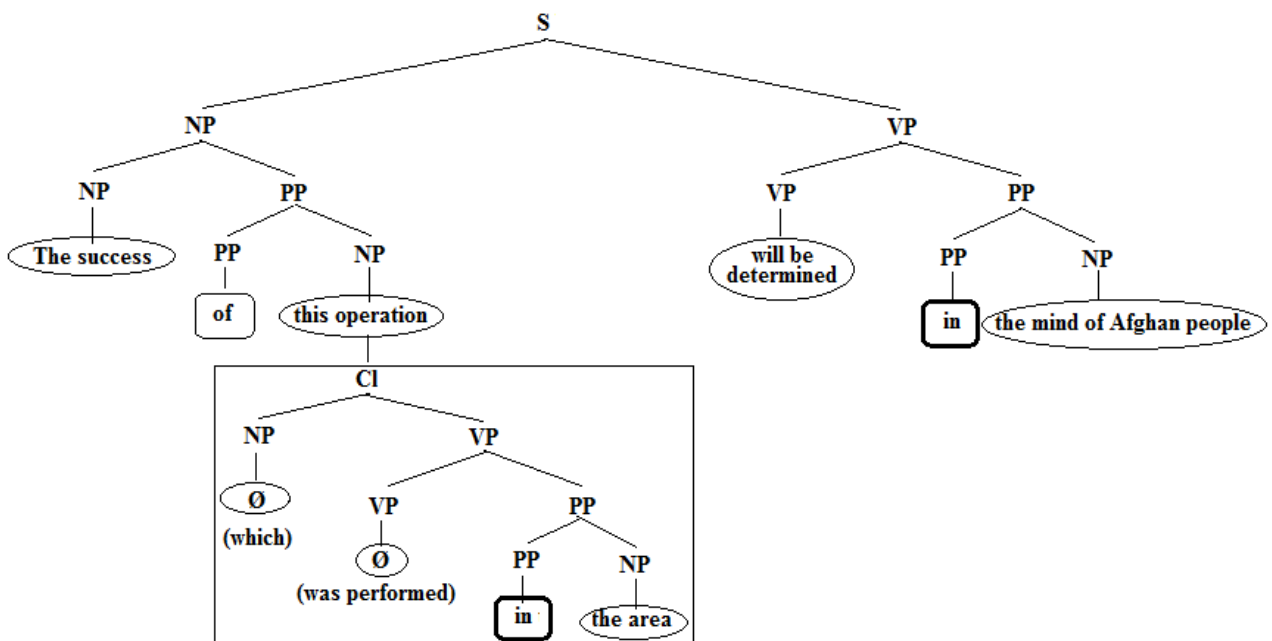
Бидний үзэхээр дээр дурдсан жишээ5: *"Nomadic people **from Siberia** began crossing the Bering Strait during the Ice Age"* өгүүлбэрийн *"Nomadic people"* нэрийн хэлхэцийн ард байрлах **"from Siberia"** угтварын хэлхэцийг өнгөн бүтэц (Surface Structure)-ийн үүднээс «НЭР+НЭР»-ийн харьцаа мэт харагдавч хэлний тогтолцоо буюу гүн бүтэц (Deep Structure)-ийн үүднээс бол дээрхи нэрийн хэлхэцийг тодотгосон тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн гол гишүүдийг бүхэлд нь хураагаад үлдсэн хэсэг гэж үзэж болохоор байна. Учир нь англи хэлэнд "OF"-оос бусад бүх угтвар үг «НЭР+ҮЙЛ»-ийн харьцаа заадаг. Үйлийн харьцааг заана гэдэг нь угтаа бол үйл үг, цашилбал өгүүлбэр далд хэлбэртэй байна гэж үзэж болно.

³-Гэхдээ тодотгол гишүүн өгүүлбэр бүрийн гишүүдийг хураан товчилдоггүйг дараах хэдэн тохиолдлууд харуулж байна. Үүнд: 1. Тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн үйл үг нь динамик (Dynamic) хийгээд байц гишүүн нь харьцаа заасан нэгж бүрдүүлбэртэй хэлхэц (PP)-ээр илрээгүй бол гол гишүүдийг бүхэлд нь хураах боломжгүй. Жишээ: *He telephoned the local doctor, **who arrived shortly afterwards*** [22:74]; 2. Тодотгуулж буй нэр болон тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн өгүүлэгдэхүүн нэг зүйлийг заагаагүй бол тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн аль нэг гишүүнийг хураах боломжгүй. Жишээ: *The first thing **which you have to decide** is what to buy.* [22:73]

⁴-Kersti Börjars and Kate Burridge. *Introducing English Grammar*. II ed. Hodder Education. An Hachette UK company. 2010. 181-185-р тал

Ийм үзэгдэл идэвхигүй хэв дэх тодотгол гишүүн өгүүлбэрт бас ажиглагддаг. Жишээ7: *The success of this operation in the area will be determined in the minds of the Afghan people* [19:19].

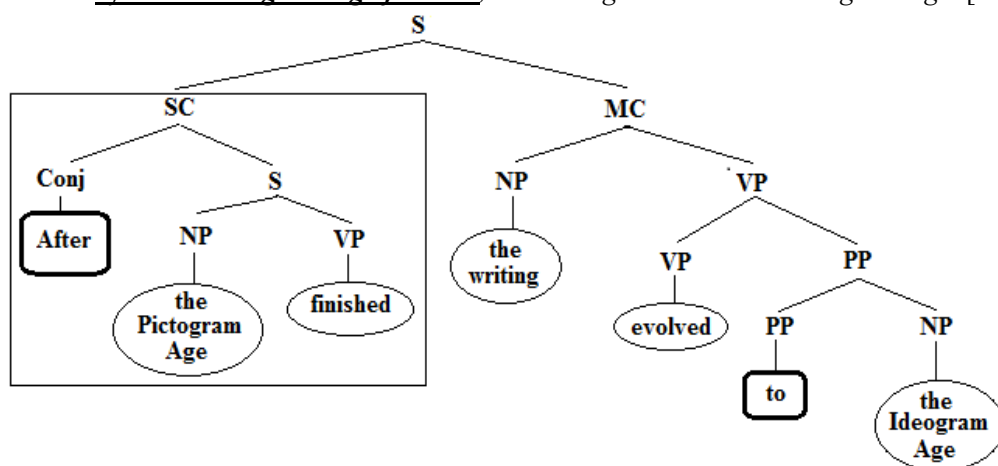

Байц гишүүн өгүүлбэр:

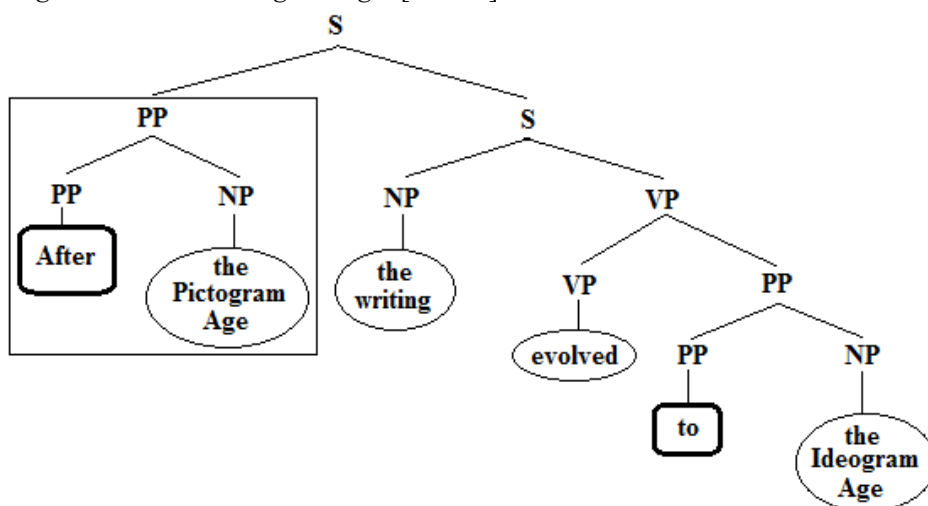
Байц гишүүн өгүүлбэр гэдэг нь гишүүн болон гол өгүүлбэр хоёрын харьцаа буюу «ӨГҮҮЛБЭР+ӨГҮҮЛБЭР»-ийн харьцаа юм. Англи хэлний хувьд хоёр өгүүлбэрийг хооронд нь холбож байвал холбоос (Conjunction), тухайн гишүүн өгүүлбэрээс үүссэн нэрийн хэлхэцийг гол өгүүлбэртэй холбож байвал угтвар үг (Preposition) болдог. Бидний энд онцлох нэгэн зүйл гэвэл тухайн гишүүн өгүүлбэрийг хэрхэн яаж нэрийн хэлхэц болгох вэ гэдэг нь тухайн байц гишүүн өгүүлбэрийг хэрхэн яаж хураах тухай асуудал юм.

- Тухайн байц гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийг «-ING» залгаж нэршүүлэх аргаар хурааж болно. Жишээ8: *We'll never restore children's right to play until the legal system protects the freedom* [19:13] гэсэн өгүүлбэрийн байц гишүүн өгүүлбэрийг дараах байдалтай хурааж болно. Until protecting freedom through the legal system ...
- Тухайн байц гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийг нэр үг болгон хувиргаж хураах боломжтой. Жишээ9: Until the protection of the legal system for the freedom...

Дээрхи хоёр хувиргалаас үзвэл *Until* гэх холбоос нь үндсэн холбоосын бус угтвар үгийн үүргээр орж байна. Угтвар үг нь нэр үг (Noun) болон нэрийн хэлхэц (Noun Phrase)-ийн өмнө байрлан, бүхэлдээ үйлийн хэлхэцтэй холбогдож, «НЭР+ҮЙЛ»-ийн харьцааг заадаг бол байц гишүүн өгүүлбэрт гишүүдийг хооронд нь холбохоос гадна, нэр болон нэрийн хэлхэцийг гол өгүүлбэртэй холбодгоороо бусад өгүүлбэрээс өвөрмөц гэж хэлж болно. Үүнийг С. Гранатын бүтээлээс мэдэж болно. Тэрээр “Данийн хэлшинжээч Жэсперсен (Otto Jespersen) “Англи хэлний угтвар үг хөгжлийнхөө эхэн үед гишүүн өгүүлбэрийн өмнө байрладаг байжээ” гэж үзсэн тухай дурдаад, тэндээс үүдэн *after, before, till, since* гэх мэт үгс нь анх THAT-тай хамт нэг холбоос мэтээр хэрэглэгддэг байснаа THAT нь сугарч, өдгөө өгүүлбэрт хоёр үүрэгтэй болжээ. Өөрөөр хэлбэл гишүүн өгүүлбэрийн өмнө **холбоос** харин нэр үг болон нэрийн хэлхэцийн өмнө **угтвар үгийн үүрэг гүйцэтгэх болсон**”⁵ тухай тэмдэглэсэн байна. Мөн тэрээр Жэсперсений дээрхи үзэл болон “угтвар үг (Preposition), нэмэлт (Adverbial Compelement) болон холбоос (Conjunction) гурвыг нэг ангилалд багтаан үзвэл зохилтой” гэсэн санал дээр үндэслэн “холбоос” хэмээх нэгжийг “**өгүүлбэрийн угтвар үг юм.**”⁶ гэж томъёолсныг бас үгүйсгэхийн аргагүй юм. *Жишээ10: After the Pictogram Age finished, the writing evolved to the Ideogram Age.* [13:159]

Харин дараах жишээнээс гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийг хураан зөвхөн үйлийн эзнийг үлдээснээр холбоос нь угтвар үгийн үүрэг гүйцэтгэх болсныг харж болно. *Жишээ11: After the Pictogram Age, the writing evolved to the Ideogram Age.* [13:159]

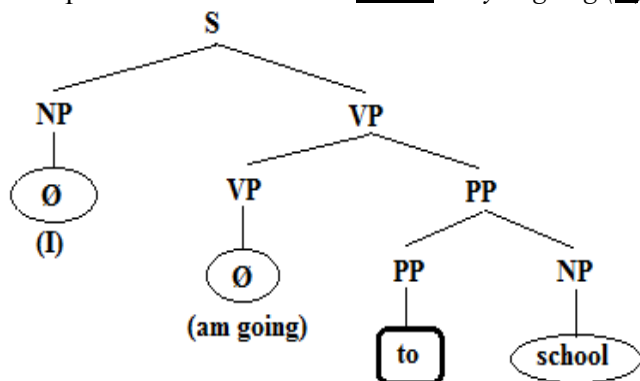

⁵ -Solveig Granath. *Verb complementation in English. Omission of Prepositions before THAT-clauses and TO-infinitives.* Acta Universitatis Gothoburgensis. Gothenburg. Sweden. 1997. 9-р тал

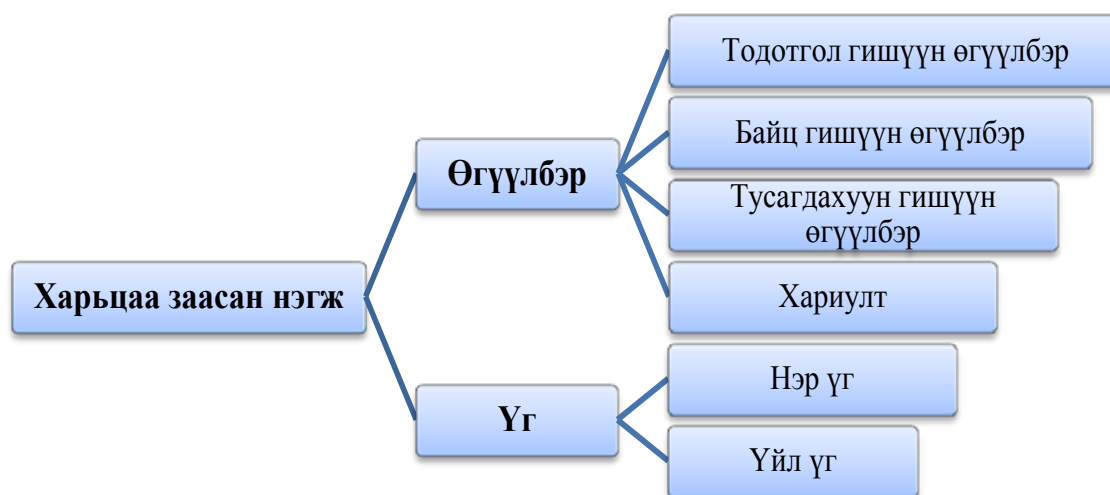
⁶ -Мөн тэнд. 55-р тал

Тусгай асуултын хариулт:

Дээрх хоёр төрлийн гишүүн өгүүлбэрээс гадна тусгай асуулт (Wh-question)-ын хариултыг хураан боломжтой. Учир нь тухайн өгүүлбэр дэх аль нэг гишүүнийг онцгойлон асуух тохиолдолд давтан нуршихгүйн тулд ийнхүү хураадаг. Гэхдээ бид энд байц гишүүнийг онцлон дурдах нь зүйтэй. Өөрөөр хэлбэл аль нэг байц гишүүнийг асуух тохиолдолд тухайн угтварын хэлхэцийг үлдээн бусад гишүүдийг хураана гэж үзэж болно. Жишээ 12: -**Where** are you going (**to**)? -**To school**.

Хоёр. Монгол хэл

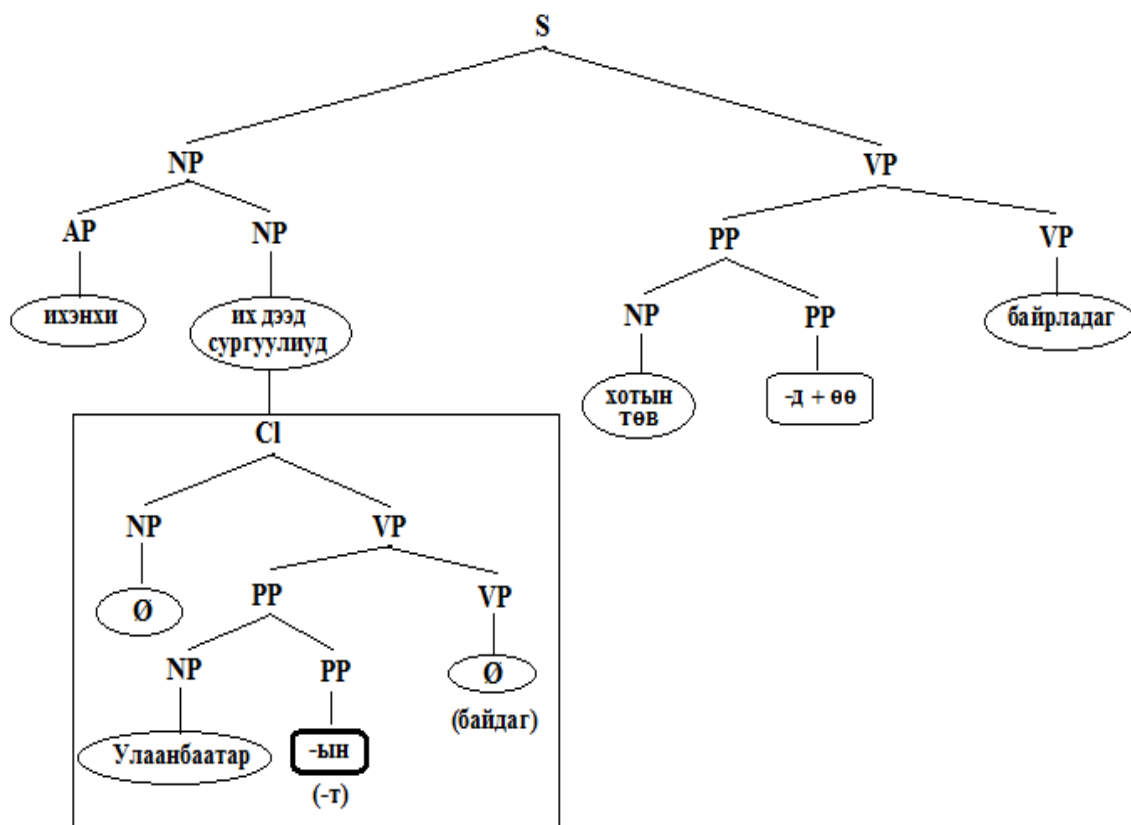
Монгол хэл залгамал бүтэцтэй хэл учраас гишүүн өгүүлбэрээс гадна үгийг хураах боломжтой.

Тодотгол гишүүн өгүүлбэр:

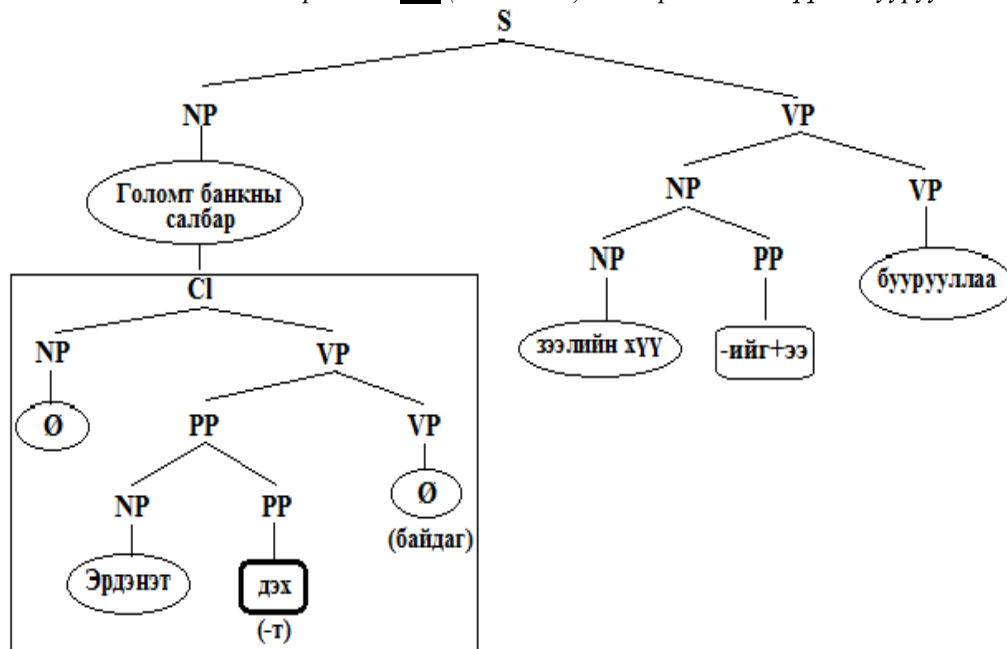
Монгол хэлний тодотгол гишүүн өгүүлбэр нь тодотгуулж буй нэрийн өмнө байрлаж, бүхэлдээ тодотгол гишүүний үүргийг гүйцэтгэдэг. Эдгээр тодотгол гишүүн өгүүлбэрийг хураан товчлох үзэгдэл монгол хэлэнд ч бас ажиглагддаг. Гэхдээ ийм хэв шинжийн өгүүлбэрийн үйл үгийг хурааж, утга, үүргийг нь ихэнхи тохиолдолд тухайн үйл үгтэй шууд холбогдсон нэр үгийг хэлбэржүүлсэн харьяалахын тийн ялгалын нөхцөл «-ЫН/-ИЙН» рүү шилжүүлдэг гэж үзэж болно. Гэхдээ тухайн нэр үг тодотгол гишүүн өгүүлбэрт ямар байранд, ямар гишүүн болохоос хамааран өөр хоорондоо ялгаа зөрүүтэй байдал бас байгааг энд тэмдэглүүштэй.

- Тодотгол гишүүн өгүүлбэр нь орон байр заасан байц гишүүн бүхий өгүүлбэр байвал тухайн гишүүн өгүүлбэрийн гол үйл үгийг хурааж, тэрхүү үндсэн үйл үгийн утга, үүргийг харьяалахын тийн ялгалын нөхцөл болох «-ЫН/-ИЙН» болон өгөх оршихын тийн ялгалын нөхцөлийн дараа «-ХИ» бүтээвэр залгаж орсон хувилбар болох «-ДАХЬ/-ДЭХ» нөхцлүүдэд шилжүүлдэг.

Жишээ 13: Улаанбаатарын (-т байдаг) ихэнхи их дээд сургуулиуд хотын төвдөө байрладаг.

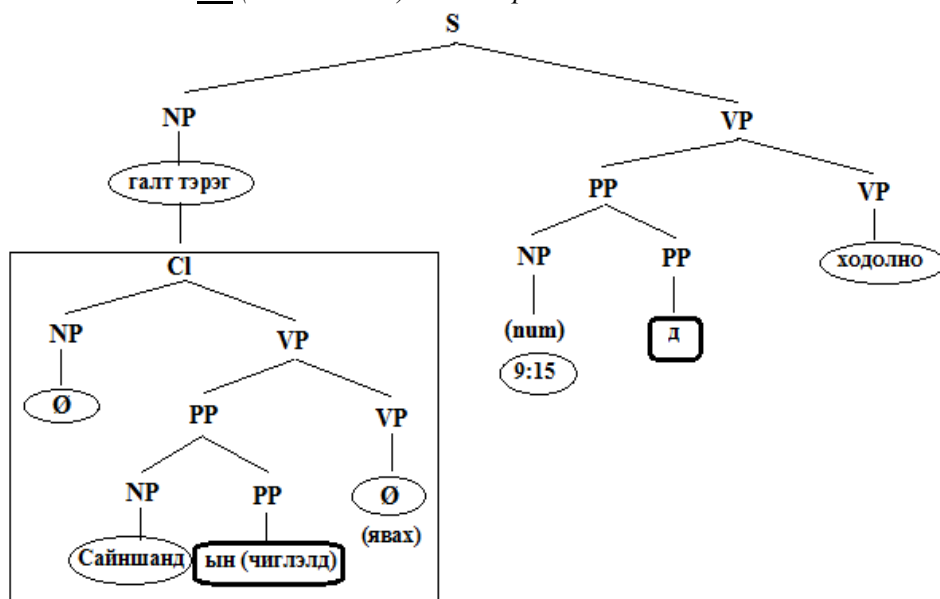

Жишээ 14: Голомт банкны Эрдэнэт дэх (-т байдаг) салбар зээлийн хүүгээ буурууллаа.

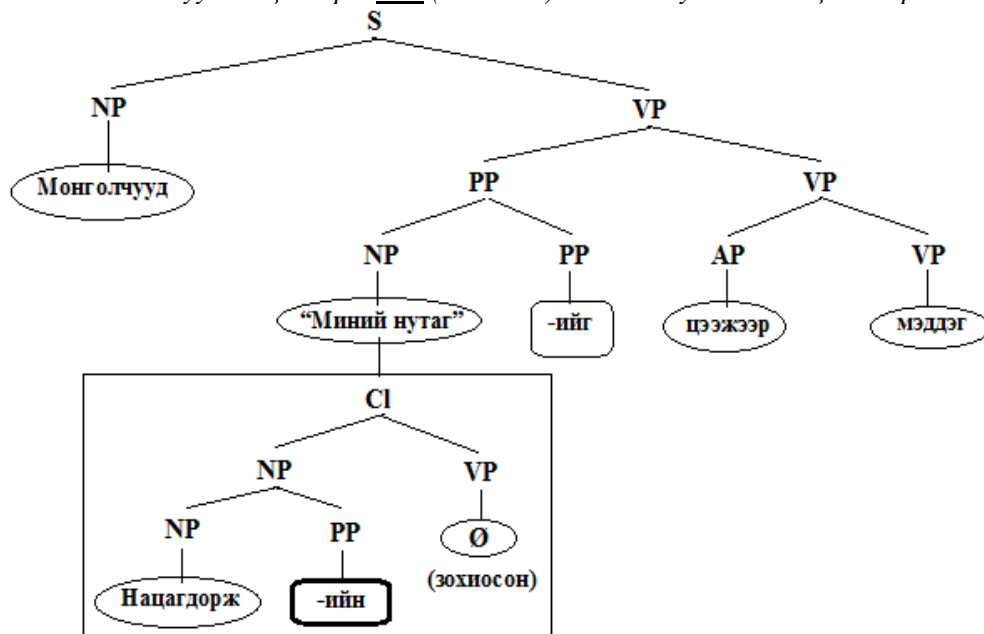

Дээр дурдсан хоёр зүйл нөхцлөөс гадна харьяалахын тийн ялгалын нөхцөл «-ЫН/-ИЙН» нь бусад динамик үйл үгийн утга, үүргийг өөр дээрээ авдагийг дараах жишээ харуулж байна. Үүнийг зөвхөн өгүүлбэрийн доторхи бусад гишүүдийн байр, утгаас нь гаргах бүрэн боломжтой.

Жишээ15: Сайншандын (чиглэлд явах) галт тэрэг 9:15-д хөдөлнө.

Жишээ16: Монголчууд Нацагдоржийн (зохиосон) “Миний нутаг”-ийг цээжээр мэддэг.

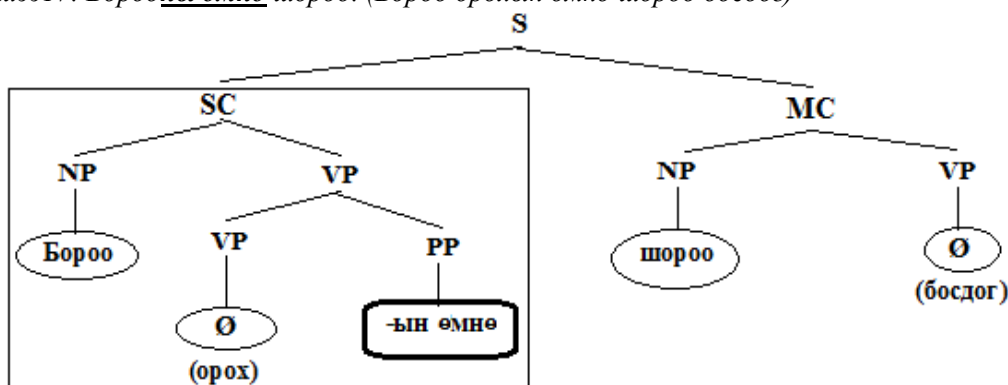
Дээрхи 2 жишээнээс үзвэл “галт тэрэг”-ийг “Сайншанд”-д, бас “Миний нутаг”-ийг “Нацагдорж”-д хамааруулж, харьяалуулсан «НЭР+НЭР»-ийн харьцаа бус, харин «НЭР+ҮЙЛ»-ийн харьцааг зааж, ялангуяа Жишээ16-ийн “Нацагдоржийн” нь “Тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн өгүүлэгдэхүүн нь харьяалахын тийн ялгалын тэг буюу тэг бус хувилбараар хэлбэржсэн байна”⁷ хэмээснийг бэлхнээ нотлож байна.

Байц гишүүн өгүүлбэр:

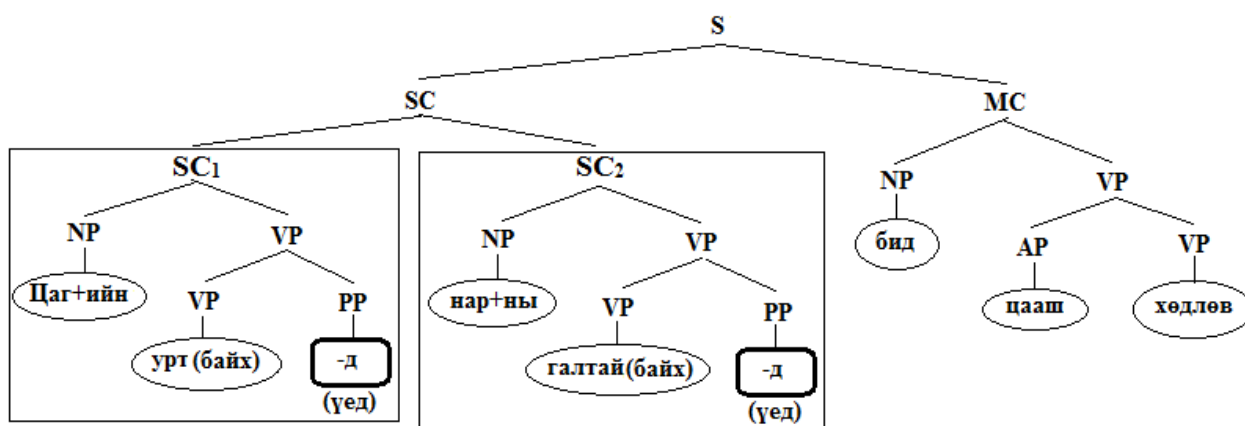
Монгол хэлний байц гишүүн өгүүлбэрт «ҮГ+ҮГ»-ийн хоорондын харьцаа гэхээсээ илүүтэйгээр «ӨГҮҮЛБЭР (гишүүн)+ӨГҮҮЛБЭР (гол)» болон «ҮГ+ӨГҮҮЛБЭР»-ийн харьцааг заадаг талаар өмнө нь дурдсан билээ. Эндээс «ҮГ+ӨГҮҮЛБЭР»-ийн харьцаа гэдэг нь «ӨГҮҮЛБЭР (гишүүн)+ӨГҮҮЛБЭР (гол)» гэсэн харьцааны гишүүн өгүүлбэрийн үйлт нэрээр хэлбэржсэн үйл үгийг хураасан нь.

⁷ -Лувсанвандан.Ш. Хавсарсан нийлмэл өгүүлбэр. Бүтээлийн чуулган. VII боть. Монгол хэлний бүтээвэр, үг, үгүүлбэрийн судлал. Улаанбаатар. 2010. 259-р тал

Жишээ17: Борооны өмнө шороо. (Бороо орохын өмнө шороо босдог)

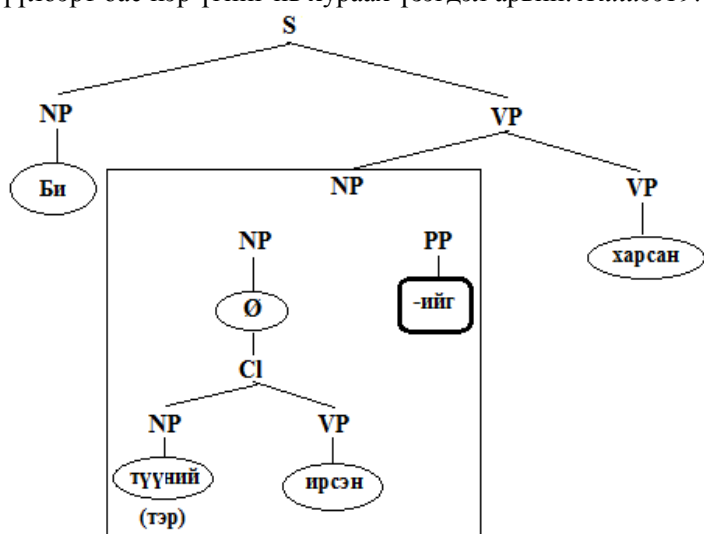

Жишээ18: Цагийн урт (О), нарны галтайд бид цааши хөдлөв. (Цаг урт байхад, нар галтай байхад...)

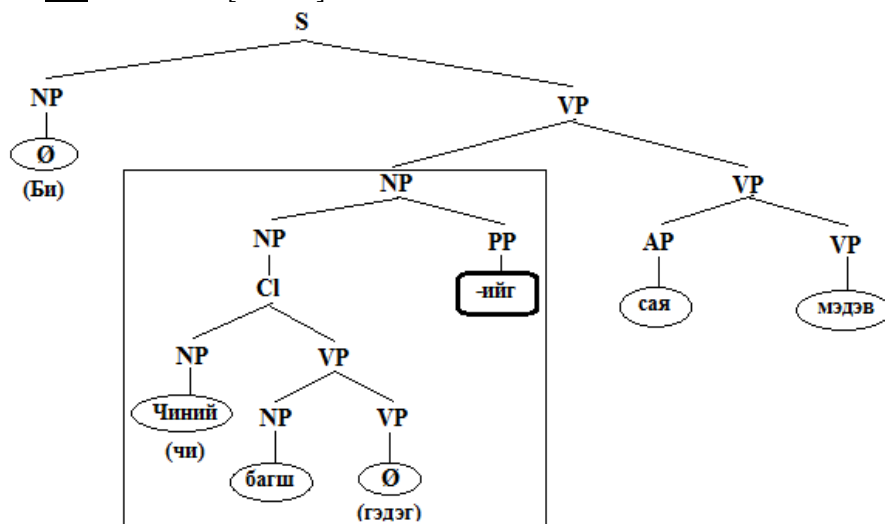
Тусагдахуун гишүүн өгүүлбэр:

Тусагдахуун гишүүн өгүүлбэр нь бүхэлдээ тусагдахуун гишүүний үүргийг гүйцэтгэдэг. “Тусагдахуун гишүүн өгүүлбэрийн өгүүлэхүүн нь үйлт нэр, ерийн нэр үгээр бүтсэн байна. ... заахын тийн ялгалаар хэлбэржсэн байна”⁸ хэмээн тодорхойлжээ. Монгол хэлний тусагдахуун гишүүн өгүүлбэрт бас нэр үгийг нь хураах үзэгдэл арвин. Жишээ19: Би түүний ирснийг харсан.

⁸ -Лувсанвандан.Ш. Хавсарсан нийлмэл өгүүлбэр. Бүтээлийн чуулган. VII боть. Монгол хэлний бүтээвэр, үг, үгүүлбэрийн судлал. Улаанбаатар. 2010. 261-р тал

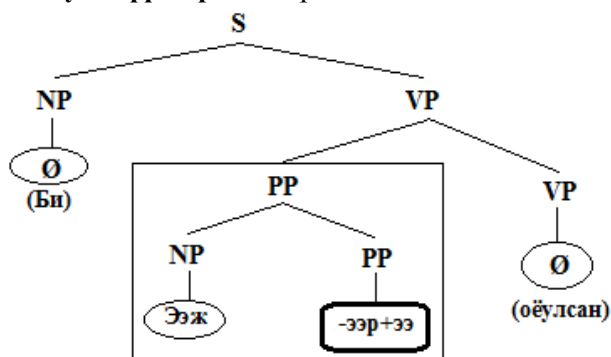
Гэхдээ энэ жишээнээс үзэхэд тусагдахуун гишүүн өгүүлбэрийн өгүүлэхүүн нь үйлт нэрийн нөхцөл болон заахын тийн ялгалын нөхцөлөөр хэлбэржсэн нь тухайн өгүүлэхүүн нь нэрийн үүргийг гүйцэтгэж буй мэт боловч нэр үгийг хураасан гэж үзэх бүрэн боломжтой. Үүнээс гадна тусагдахуун гишүүн өгүүлбэрийн бас нэг онцлог гэвэл өгүүлэхүүн гишүүн буюу үйл үгийг хурааж болно. *Жишээ20: Чиний багшийг сая мэдэв.* [10:261]

Энэ тохиолдолд тусагдахуун гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийн үүрэг тусагдахуун болон түүнийг хэлбэржүүлсэн заахын тийн ялгалын нөхцөл рүү шилжиж байна гэсэн үг.

Тусгай асуултын хариулт:

Энэ бол аль ч хэлэнд байдаг нийтлэг үзэгдэл. Тиймээс өмнө дурдсанчилан тусгай асуултын хариултад дахин давтан нуршихгүйн тулд хурааж, асуусан гишүүнийг үлдээдэг. Ийм өгүүлбэрийг «**төгс бус өгүүлбэр**»⁹ гэж үздэг. *Жишээ 21: -Та дээлээ хэнээр оёулсан бэ? -Ээжээрээ.*

Үг:

Монгол хэлний залгамал бүтцээс ихээхэн шалтгаан, дээр дурдсанчилан өгүүлбэр хураахаас гадна бас үгийг хурааж болно. Үг дотроо нэр үгийг хураах нь илүү түлхүү аж. Өөрөөр хэлбэл бүхий л тийн ялгалын нөхцөл нэр үгийг хурааж байна. Энэ нь нэр үгийн үүргийг өмнөх үгэнд нь шилжүүлэн, тийн ялгалын нөхцлийг залгадаг.

Жишээ22: Та нарын хэн сайн (тоглогч/тоглодог гишүүн) Ø нь энэ багт тоглоно.

Жишээ23: Ажил сайт (-тай хүн)-ын амьдрал сайн.

Жишээ24: Сайн (мэдээ)-ыг нь эхлээд дуулгаарай.

Жишээ25: Танай ангийн хамгийн сайн (оюутан)-д нь хуралд оролцох урилга өгье.

Жишээ26: Аль сайн (жимс)-аас нь шилжэ авах хэрэгтэй.

Жишээ27: Хэн сайн (хүн/сурсан хүн/оюутан)-аар нь хичээл заалгая.

Жишээ28: Сайн (хүн)-тай нөхөрлөвөл сарны гэрэл.

Жишээ29: Сайн (хүн/газар) руу нь очлоо.

⁹ -Лувсанвандан.Ш. Өгүүлбэр зүйн тухай. Бүтээлийн чуулган. VII боть. Монгол хэлний бүтээвэр, үг, үгүүлбэрийн судлал. Улаанбаатар. 2010. 235-р тал

Ц.Отгонсүрэн

Харин үйл үгийг хураах тухай асуудал ганц тохиолдолд буюу гишүүдийн харьцааг зааж буй тийн ялгалын өөрийн үндсэн утгаас ихээхэн хамааралтай мэт. Өөрөөр хэлбэл Монгол хэлний «-ТАЙ»-г хамтрахын тийн ялгал гэж үзсээр ирсэн ч «ХАМТ» гэсэн утгаас гадна «БАЙГАА, БУЙ» гэсэн эзэмшлийн утгыг илэрхийлдэг. Эл утгаар нь авч үзвэл яг таг хамтрахын тийн ялгал гэж үзэхэд ихээхэн учир дутагдалтай ч зөвхөн энэ тохиолдолд л үйл үгийг нь хураах боломжтой юм. *Жишээ30: Би маргааш хичээлтэй (юм/билээ г.м.).*

Дүгнэлт

- Хэдийгээр дээр дурдсанчилан бид харьцаа заасан нэгж нь гишүүн өгүүлбэрийг хураах хэрэглүүр хэмээн үзэх боловч утга бол энэхүү харьцаа заасан нэгж дээр тулгуурлан тухайн харьцаа заасан нэгж бүрдүүлбэр бүхий өгүүлбэрийн гол гишүүдийг ил гаргаснаар хэлний тогтолцоог зөв тодорхойлох боломжтой гэж ойлгож болно.
- Англи хэлэнд тодотгол гишүүн өгүүлбэр бүрийг хураах боломжгүй. Гагцхүү харьцаа заасан нэгж бүхий хэлхэц бүрдүүлбэртэй өгүүлбэр байвал тэрхүү өгүүлбэрийн гол гишүүдийг бүхэлд нь хураах боломжтой. Харин тухайн тодотгол гишүүн өгүүлбэр идэвхигүй хэвд байвал холбох төлөөний нэр болон туслах үйл үгийг хурааж, үндсэн үйл үгийг үлдээдэг. Жишээлбэл: *I was born in a place (which is) called Khankhar.*
- Англи хэлний байц гишүүн өгүүлбэр нь үгийг буюу хэлцийг гол өгүүлбэртэй холбодог учраас гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийг нэршүүлэх аргаар гол гишүүдийг хэсэгчлэн хураадаг. Харин тодотгол гишүүн өгүүлбэр болон тусгай асуултын хариулт дахь гол гишүүдийг бүхэлд нь хурааж болно.
- Монгол хэлний тодотгол гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийг хураах боломжтой бөгөөд тухайн үйл үгийг утга үүргийг гагцхүү тийн ялгалын нөхцөлүүд (харьяалахын болон өгөх оршихын тийн ялгалын нөхцөлийн дараа –ХИ орсон хувилбар) л гүйцэтгэх чадамжтай.
- Монгол хэлний байц гишүүн өгүүлбэрийн үйл үгийг хурааснаар, түүний утга, үүрэг нь гол төлөв дагавар үгэнд, цөөн тохиолдолд тийн ялгалын нөхцөл рүү шилждэг.
- Англи, монгол хоёр хэлэнд байц, тодотгол гишүүн өгүүлбэр болон тусгай асуултын хариултыг хурааж болдогоороо нийтлэг боловч хоёр хэлний бүтцээсээ хамааран англи хэлэнд тусагдахуун гишүүн өгүүлбэр болон үгийг, харин монгол хэлэнд идэвхигүй хэв бүхий өгүүлбэрийг хураах боломжгүйгээрээ өөр хоорондоо ялгаатай байна.
- Хоёр хэлэнд өгүүлбэр болон үг хураах аргыг зэргэцүүлэн хүснэгтээр үзүүлбэл:

	АНГЛИ ХЭЛ	МОНГОЛ ХЭЛ
ТОДОТГОЛ ГИШҮҮН ӨГҮҮЛБЭР	Гол гишүүдийг бүхэлд нь хураах	-Үйл үгийг хураах -Гол төлөв тийн ялгалын нөхцөл энэ үүргийг гүйцэтгэдэг
БАЙЦ ГИШҮҮН ӨГҮҮЛБЭР	Үйл үгийг нэршүүлэх эсвэл үйл үгийг дангаар нь хураах	-Үйл үгийг нэршүүлэх эсвэл үйл үгийг дангаар нь хураах -Гол төлөв дагавар үг энэ үүргийг гүйцэтгэдэг
ТУСАГДАХУУН ГИШҮҮН ӨГҮҮЛБЭР	–	-Үйл үгийг хураах -Тусагдахуун гишүүний үүрэг бүхий нэр үгийг хураах -Заахын тийн ялгал энэ үүргийг гүйцэтгэдэг
ХАРИУЛТ	Гол гишүүдийг бүхэлд нь хураах	Гол гишүүдийг бүхэлд нь хураах
ИДЭВХИГҮЙ ХЭВ	Гол гишүүдийг бүхэлд нь хураах	–
ҮГ	–	Тийн ялгалын нөхцлөөр хэлбэржсэнээр үндсэн нэр үгийн үүрэг өмнөх үг рүү шилждэг

Abstract: (*The relative elements-the means of truncating members in clause*)

In this article, we are using the term «RELATIVE ELEMENT» instead of the PREPOSITION in English and the POSTPOSITION in Mongolian, as their cross-linguistic meaning depending on their different positions and structures (described as a single word in English and as a morpheme in Mongolian) in both languages.

Of their some alternative functions, the most common one is to indicate the relations between separate words or members in a sentence. The above mentioned relation is said to be «NOUN +NOUN» or «NOUN+VERB». Based on the second, there is another function that is to truncate members in clause which we are stressing, here, in the article.

It is appeared in the syntactic relation, that is to say, in the deep structure in the languages. Like being able to reveal any relative elements in a sentence, it is possible to find out any full sentences or clauses (relative clause, adverbial clause, object clause and answer of WH-questions etc.) through the relative elements.

Номзүй

1. Buck.F.H. *Comparative study of postpositions in Mongolian dialect and the written language*. Cambridge, Harvard University Press. 1955
2. Бямбасан.Ж. *Монгол хэлний залгавар морфемийн ангиллын асуудалд*. Монгол хэлний онол, бүтцийн асуудалд. Хэл Зохиолын Хүрээлэн. Монголын Алтай Судлаачдын холбоо. Улаанбаатар. 2006
3. Бямбасан.Ж. *Монгол хэлний нэр үгийн нэгэн онцлог*. Монгол хэлний онол, бүтцийн асуудалд. Хэл Зохиолын Хүрээлэн. Монголын Алтай Судлаачдын холбоо. Улаанбаатар. 2006
4. Бямбасан.Ж. *Орчин цагийн монгол хэлний нөхцөлүүдийг харьцааных нь шинжээр ангилах боломж*. Монгол хэлний онол, бүтцийн асуудалд. Хэл Зохиолын Хүрээлэн. Монголын Алтай Судлаачдын холбоо. Улаанбаатар. 2006
5. Granath.S. *Verb complementation in English: Omission of preposition before THAT clauses and TO infinitives*. Sweden. 1997
6. John Street. *Khalkha Structure*. Indiana University. Bloomington. 1963
7. Kersti Börjars and Kate Burridge. *Introducing English Grammar*. II ed. Hodder Education. An Hachette UK company. 2010
8. Лувсанвандан.Ш. *Монгол хэлний үгэлбэрийн доторх үгсийн харьцаа*. Бүтээлийн чуулган. VII боть. Монгол хэлний бүтээвэр, үг, үгүүлбэрийн судлал. Улаанбаатар. 2010
9. Лувсанвандан.Ш. *Өгүүлбэр зүйн тухай*. Бүтээлийн чуулган. VII боть. Монгол хэлний бүтээвэр, үг, үгүүлбэрийн судлал. Улаанбаатар. 2010
10. Лувсанвандан.Ш. *Хавсарсан нийлмэл өгүүлбэр*. Бүтээлийн чуулган. VII боть. Монгол хэлний бүтээвэр, үг, үгүүлбэрийн судлал. Улаанбаатар. 2010
11. *Орчин цагийн монгол хэлиинжлэл*. МУБИС. МСС. МХШ-ийн тэнхим. Улаанбаатар. 2008
12. Отгонсүрэн.Ц. *Англи хэлний угтвар үгийн бүтэц-үүргийн тогтолцоо*. МУИС. ШУС. ХУС-ын Монгол судлал. Боть. XXXVIII (412). ЭШБичиг. Улаанбаатар. 2014
13. Отгонсүрэн.Ц. *Орчуулахад суралцах бичиг-I*. Здахь хэвлэл. Улаанбаатар. 2014
14. *Oxford Advanced Learner's Dictionary*. 8th edition. Oxford University Press. 2010
15. Равдан. Э. *Бүтэц хэлиинжлэл*. Улаанбаатар. 1998
16. Равдан.Э. *Орчин цагийн хэлиинжлэл*. Улаанбаатар. 2006
17. Пүрэв-Очир.Б. *Орчин цагийн монгол хэлний өгүүлбэрзүй*. Улаанбаатар. 2001
18. Пүрэв-Очир.Б. *Орчин цагийн монгол хэлний өгүүлбэрзүйн холбох тогтолцоо*. Улаанбаатар. 1988
19. *TIME*. Journal. December 14. 2009
20. Төмөртоого.Д. *Хэлиинжлэлийн нэр томъёоны хураангуй толь*. Улаанбаатар. 2004
21. Цэрэнпил.Д. *Монгол хэлний нэгэн өвөрмөц залгавар бүтээвэр*. МУИС ЭШ-ний бичиг. 4/102/ Улаанбаатар. 1990
22. Virginia Evans. *FCE Use of English*. Express Publishing. 2000

Товчилсон үгийн жагсаалт

- AP (Adjective Phrase)-Тэмдгийн хэлхэц
- MC (Main Clause)-Гол өгүүлбэр
- NP (Noun Phrase)-Нэрийн хэлхэц
- PP (Pre/Postpositional Phrase)-Харьцаа заасан нэгж бүрдүүлбэртэй хэлхэц
- SC (Subordinate Clause)-Гишүүн өгүүлбэр
- SL (Second Language)-Гадаад хэл/Хоёрдогч хэл
- VP (Verb Phrase)-Үйлийн хэлхэц

Ц.Отгонсүрэн